

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS

Gedimino pr. 53, LT-01109 Vilnius, Lietuva Tel.: (8-5) 239 6983

El. p.: laurynas.kasciunas@lrs.lt, zygimantas.pavilionis@lrs.lt

Lietuvos banko valdybos pirmininkui
Vitui Vasiliauskui

2018-01-03

DĖL KAINŲ RAIDOS LIETUVOJE TYRIMO

Kylančias prekių ir paslaugų kainas Lietuvos gyventojai laiko viena aktualiausių problemų. Eurostato duomenimis, pastaruosius mėnesius metinė infliacija Lietuvoje buvo viena didžiausių Europos Sąjungoje ir euro zonoje (1 lentelė).

1 lentelė. Metinė infliacija Baltijos šalyse, ES ir euro zonoje SVKI, proc.¹

	2017 m.										
	Sausis	Vasaris	Kovas	Balandis	Gegužė	Birželis	Liepa	Rugpjūtis	Rugsėjis	Spalis	Lapkritis
Lietuva	2,5	3,2	3,2	3,5	3,2	3,5	4,1	4,6	4,6	4,2	4,2
Latvija	2,9	3,2	3,3	3,3	2,7	3,1	2,6	3,2	3,0	2,7	2,7
Estija	2,8	3,4	3,0	3,6	3,5	3,1	3,9	4,2	3,9	4,0	4,5
ES	1,7	2,0	1,6	2,0	1,6	1,5	1,5	1,7	1,8	1,7	1,8
Euro zona	1,8	2,0	1,5	1,9	1,4	1,3	1,3	1,5	1,5	1,4	1,5

2017 m. vidutinė metinė infliacija pagal SVKI Lietuvoje siekė 3,2 proc.², ES – 1,8 proc., euro zonoje – 1,7 proc.³ Prognozuojama, kad 2018 m. vidutinė metinė infliacija pagal SVKI Lietuvoje sieks 2,8 proc.⁴, ES – 1,7 proc., euro zonoje – 1,4 proc.⁵

Toks spartus kainų kilimas Lietuvoje yra išskirtinis, tačiau, kaip matyti, Baltijos šalių kontekste tai per daug nestebina. Visose šalyse ekonomika auga: mažėja nedarbas, didėja atlyginimai sparčiau nei kitur ES – maždaug 7–9 proc. Visa tai sukuria prielaidas gyventojų perkamosios galios didėjimui ir prekybininkai tuo galimai naudojasi. Jeigu 2013–2014 m. perkelti augančias gamybos sąnaudas į galutinę prekės kainą buvo ne taip paprasta, tai pastaruoju metu tai

¹ Eurostat, News releases, <<http://ec.europa.eu/eurostat/web/hicp/publications/news-releases>> [Žiūrėta 2018-01-02].

² Lietuvos bankas, Ekonomikos analizė ir prognozės, <<https://www.lb.lt/lt/mv-ekonomikos-analize-ir-prognozes>> [Žiūrėta 2018-01-02].

³ European Commission, Winter 2017 Economic Forecast, „All EU Member States' economies set to grow in 2016, 2017 and 2018“, <https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-performance-and-forecasts/economic-forecasts/winter-2017-economic-forecast_en> [Žiūrėta 2018-01-02].

⁴ Lietuvos bankas.

⁵ European Commission.

buvo daroma įvairiais pretekstais.⁶ Visgi paskutiniais 2017 metų mėnesiais pradėjusios mažėti viešojo maitinimo įstaigų apyvartos, lėtėjantis mažmeninės prekybos apyvartos augimas⁷ siunčia signalą, jog žmonės ima reaguoti į kainų kilimą. Vartotojai savo pinigus skiria padidėjusiai kainai padengti, todėl ir perka mažiau.

Makroekonominio požiūriu paklausos skatinama infliacija nėra labai blogas reiškinys. Tai rodo augantį vidaus vartojimą. Tačiau infliacija komplikuoja mažas pajamas gaunančių namų ūkių finansinę padėtį ir didina socialinę atskirtį, kuri ES ir taip viena didžiausių.⁸ Ekonomikos augimo rezultatais pirmiausia mėgaujasi didesnes pajamas gaunantys gyventojai, kurie dažniausia dirba aukštą pridėtinę vertę kuriančiuose, eksportuojančiuose sektoriuose. Būtent ši visuomenės grupė ir lemia didėjančią mokia paklausą ir prekių bei paslaugų brangimą. Tuo tarpu tie, kurių pajamos auga lėčiau arba visiškai neauga, yra priversti mokėti tokią pačią kainą už prekes ir paslaugas, kaip ir pasiturintys arba vidutiniškai pasiturintys namų ūkiai. Tačiau kadangi mažiau pasiturinčių gyventojų grupė Lietuvoje yra kiekybiškai gausesnė, susidaro paradoksali situacija, kada ekonomikos augimas tolygiai nepasiekia visų šalies gyventojų.⁹ Todėl didelė dalis visuomenės nejaučia ekonomikos augimo.

Eurostato duomenimis, kainų lygis Lietuvoje 2016 m. sudarė 62,9 proc. ES vidurkio. Lietuva tarp ES šalių užima 24 vietą ir lenkia tik Bulgariją, Rumuniją, Lenkiją ir Vengriją.¹⁰ Pagal vidutinį darbo užmokestį Lietuva yra 25 vietoje ES – lenkia tik Bulgariją, Rumuniją ir Vengriją. Lietuvoje beveik pusė visų dirbančiųjų uždirba 400–700 eurų atskaičius mokesčius.¹¹ Lietuvoje brangiausiai kainuoja avalynė, drabužiai, alkoholiniai gėrimai, kavinių ir restoranų paslaugos. Pavyzdžiui, avalynės ir drabužių kainos Lietuvoje yra netgi vidutiniškai didesnės nei ES vidurkis. Taip pat Lietuvos gyventojai maisto produktams vidutiniškai išleidžia kiek daugiau nei ketvirtadalį savo pajamų – beveik daugiausiai Europoje.

Maisto produktų kainų augimui nemaža dalimi įtakos turi globalios tendencijos, o alkoholinių gėrimų kainos išaugo dėl padidintų akcizų. Tačiau daugiausia visuomenės dėmesio sulaukia

⁶ SEB bankas, „Lietuvos makroekonomikos apžvalga“ nr. 65, 2017 m. spalio 3 d., <https://www.seb.lt/sites/default/files/web/document/lietuvos_makroekonomikos_apzvalga/lma_65.pdf> [Žiūrėta 2018-01-02].

⁷ Ypač tai matyti ne maisto produktų rinkoje, kur kainų vaidmuo mažesnis, tuo tarpu maisto produktų rinkoje augimas liko tik infliacinis, kada prekyba maistu auga tik dėl kainų didėjimo.

⁸ 2016 m. 30,1 proc. Lietuvos gyventojų susidūrė su skurdo rizikos arba socialinės atskirties riba, kai tuo tarpu ES vidurkis – 23,5 proc. Šiuo požiūriu šalis buvo ketvirta nuo galo tarp ES šalių (Eurostat, People at risk of poverty or social exclusion, %, <<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/graph.do?tab=graph&plugin=1&pcode=tsdsc100&language=en&toolbox=data>> [Žiūrėta 2018-01-02]).

⁹ SEB bankas.

¹⁰ Eurostat, Comparative price levels, <<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&pcode=tec00120&language=en>> [Žiūrėta 2018-01-02].

¹¹ SEB banko „Lietuvos makroekonomikos apžvalgos“ pristatymas, 2017 m. gegužės 2 d., <https://www.seb.lt/sites/default/files/web/document/lma_pristatymas/170502_seb_makro_65_apzvalga_delfi_tv_final.pdf>, [Žiūrėta 2018-01-02].

klausimas, kodėl Lietuvoje dalies prekių ir paslaugų kainos yra didesnės nei kitose ES šalyse. Pastaruosius kelerius metus kainų augimą lemia, kaip minėta, didėjantys atlyginimai. Lietuvoje ir kitose Baltijos šalyse ekonomika ir atlyginamai auga sparčiau nei senosiose ES šalyse, dėl to, kad Baltijos šalys yra vis dar besivystančios ekonomikos, ir vyksta konvergencijos procesas – artėjimas prie ES vidurkių. Todėl ir infliacija čia yra didesnė.

Bendrojoje rinkoje, nesant fizinių ar mokestinių barjerų pervežti prekes iš vienos ES šalies į kitą, ilgainiui jų kainos suvienodėja. Paslaugas tiekti kitoms šalims sunkiau, todėl jų kainos labiau priklauso nuo vietinės perkamosios galios augimo.

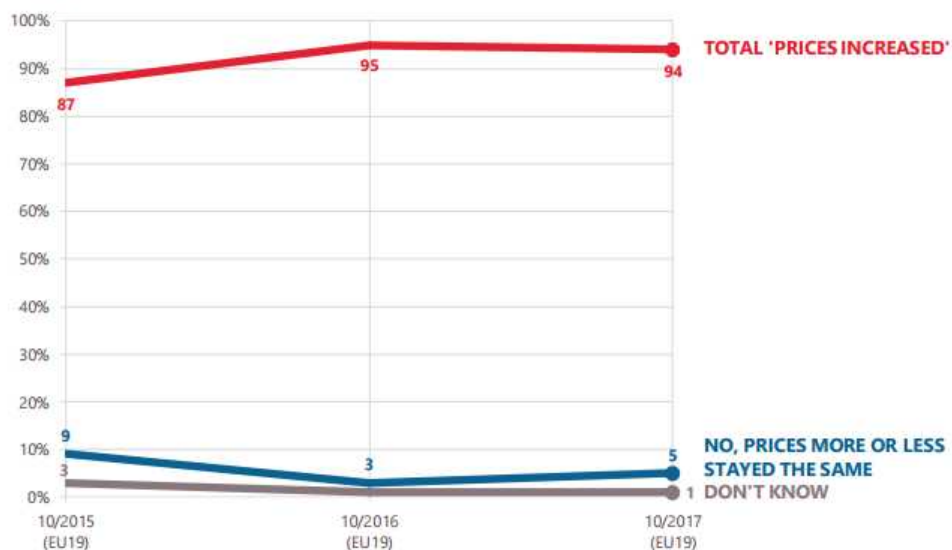
Kainos įtakos turi ir rinkos dydis. Pavyzdžiui, Lenkija ar Vokietija yra gerokai didesnės rinkos nei Lietuva. Todėl masto ekonomija čia yra gerokai mažesnė nei didesnėse šalyse. Masto ekonomija įmonėse veikia ne tik taupant valdymo išlaidas ar derinant kainas su tiekėjais, bet iš paklausos pusės. Esant mažesniai pirkėjų srautui, viename kvadratiname metre parduodama mažiau prekių, dėl to prekybininkai linkę nustatyti didesnes pelno maržas, kurios turi padengti, pavyzdžiui, didesnes patalpų nuomos sąnaudas. Tuo tarpu didesnėse rinkose kaštai pasiskirsto didesniai vartotojų skaičiui, dėl to antkainiai būna mažesni.

Pažymėtina ir tai, kad aukštomis kainomis dažnai pasižymi į turtingesnę gyventojų segmentą orientuotos prekės ir paslaugos. Tačiau Lietuvoje pajamų nelygybė – taip pat viena didžiausių ES,¹² todėl didžiajai daliai visuomenės tokių prekių ir paslaugų kainos atrodo nepagrįstai išaugusios.

Dar vienas veiksnys, susijęs su kainomis – euras. 2017 m. spalio mėn. Eurobarometro apklausos rezultatai rodo, kad absoliuti dauguma Lietuvos gyventojų kainų augimą sieja su euro įvedimu (1 pav.). Šiuo atveju atkreiptinas dėmesys į keletą veiksnių. Pirma, oficiali statistika, kuri rodo tik bendras tendencijas, neatspindi gyventojų individualių patirčių. Antra, euro siejimas su kainų augimu susijęs su psichologiniais veiksniais, pavyzdžiui, žmonės prisimena, kiek kas kainavo prieš euro įvedimą (nors kainos kilo ir iki euro įvedimo), daug kas užfiksavo kainų apvalinimas ir verslo pasinaudojimas proga kilstelėti kainas, ypač paslaugų sektoriuje ir turgavietėse. Neretam prekeiviui susidarė įspūdis, kad turint europinę valiutą, galima nustatyti ir europines kainas, pamirštant, kad kainas turi lemti sąnaudų lygis ir vartotojų perkamoji galia. Tačiau žmonės nėra linkę fiksuoti kainų kritimo. Pastaruoju metu mažėja dujų, elektros, vaistų kainos.

¹² 2016 m. Lietuvoje Gini indeksas sudarė 37, kai tuo tarpu ES vidurkis – 30,8. Pagal pajamų nelygybę Lietuva buvo antra nuo gali, didesnė nelygybė tik Bulgarijoje – šioje šalyje Gini indeksas sudarė 38,3. (Eurostat, Gini coefficient of equivalised disposable income, <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&pcode=sdg_10_40&language=en> [Žiūrėta 2018-01-02]).

Q7 When the euro coins and banknotes were physically introduced in (COUNTRY), do you personally think that the euro introduction had any impact on prices during this changeover period?
(% - LT)

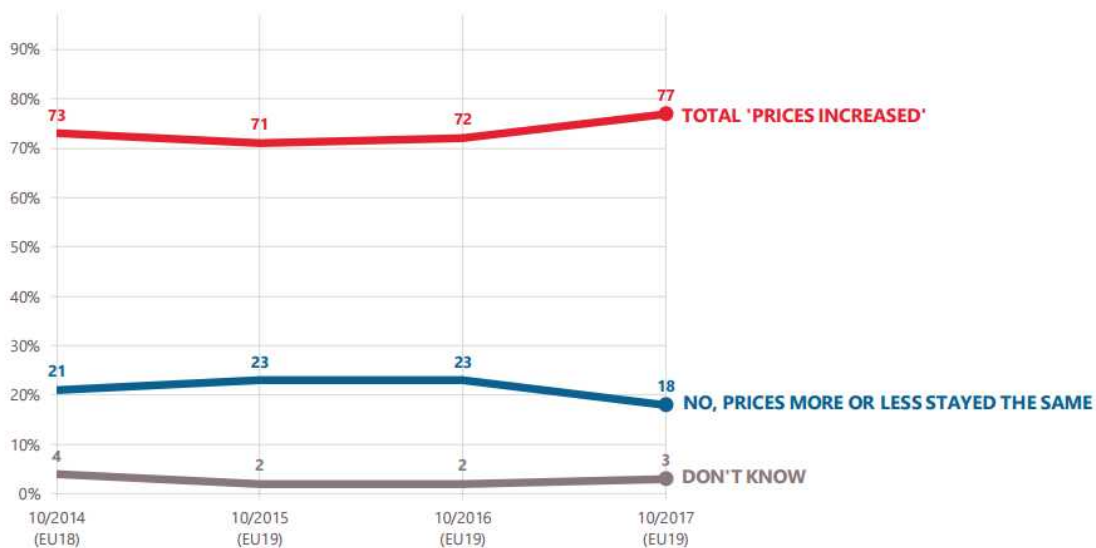

Base: all respondents in Lithuania (N=1,001)

1. pav. Lietuvos gyventojų, manančių, kad euro įvedimas turėjo įtakos kainų augimui, dalis, proc.¹³

Tačiau apklausos duomenis lyginant su Latvijos atveju, apklausos rezultatai visgi rodo, kad Lietuvoje situacija daug aštresnė (2 pav.).

Q7 When the euro coins and banknotes were physically introduced in (COUNTRY), do you personally think that the euro introduction had any impact on prices during this changeover period?
(% - LV)

Base: all respondents in Latvia (N=1,001)

2. pav. Latvijos gyventojų, manančių, kad euro įvedimas turėjo įtakos kainų augimui, dalis, proc.¹⁴

¹³ European Commission, Flash Eurobarometer 458. Report. The euro area. October 2017, p. 31.

¹⁴ Ten pat, p. 30.

Toks požiūris atsispindi ir sumažėjusioje šalies gyventojų paramoje eurui. Tik 36 proc. lietuvių mano, kad euras Lietuvai yra gerai. Tai yra mažiausia parama visoje euro zonoje, be to, ji pastaraisiais metais sumažėjo daugiausiai (3 pav.). Tuo tarpu Latvijoje eurą remia 53 proc. gyventojų, Estijoje – net 69 proc.

Q1.1 Generally speaking, do you think that...?
Having the euro is a good or a bad thing for your country (%)

	A good thing	2017 - 2016	A bad thing	2017 - 2016	Can't decide (SPONTANEOUS)	2017 - 2016	Don't know
EURO AREA	64	▲ 8	25	▼ 8	7	=	4
BE	57	▲ 3	32	▼ 5	9	▲ 3	2
DE	76	▲ 12	16	▼ 10	5	▼ 1	3
EE	69	▲ 5	12	▼ 2	14	▲ 1	5
IE	85	▲ 4	9	▼ 1	3	▼ 2	3
EL	57	▲ 3	30	▼ 2	9	▼ 1	4
ES	65	▲ 8	23	▼ 7	6	▼ 1	6
FR	64	▲ 11	25	▼ 12	5	▼ 2	6
IT	45	▲ 4	40	▼ 7	12	▲ 2	3
CY	48	▲ 8	34	▼ 13	14	▲ 5	4
LV	53	▼ 3	25	▼ 4	13	▲ 3	9
LT	36	▼ 6	48	▲ 3	11	=	5
LU	82	▲ 8	15	▼ 2	3	▼ 3	0
MT	64	=	16	▼ 2	12	▼ 2	8
NL	68	▲ 7	23	▼ 5	6	▼ 1	3
AT	64	▼ 3	22	▼ 1	12	▲ 4	2
PT	60	▲ 8	26	▼ 7	10	▲ 2	4
SI	63	▲ 3	25	▼ 2	9	▼ 2	3
SK	67	▲ 4	21	▼ 4	9	=	3
FI	73	▲ 7	14	▼ 6	9	▼ 3	4

Base: all respondents (N=17,547)

3 pav. Euro zonos šalių gyventojų, remiančių eurą, dalis, proc.¹⁵

Dėl kainų kilimo mažėjantis vartojimas gali sąlygoti ir šalies ekonomikos augimo lėtėjimą artimiausiais metais. **Todėl prašome Lietuvos banko atlikti detalų pastarųjų 4–5 metų kainų raidos Lietuvoje tyrimą, įvertinant, kokie konkrečiai veiksniai daro įtaką prekių ir paslaugų kainų augimui, ar kainų augimas yra pagrįstas, ir palyginant su kainų raida kitose Baltijos šalyse.**

Su tuo, kad prekių ir paslaugų kainų augimą Lietuvoje lemia ekonomikos ir atlyginimų augimas, konvergencija, rinkos dydis, euro įvedimas, sutinka daugumą ekonomistų. Tačiau, pavyzdžiui, kalbant apie rinkos dydį ir masto ekonomiją, mobiliojo ryšio operatorių pavyzdys rodo, kad esant tam pačiam gyventojų skaičiui kalbame bene pigiausiai Europoje. Taip pat šiuo atveju reikėtų išsiaiškinti, kodėl gamintojai ir tiekėjai į Baltijos šalis nežiūri kaip į vieną regioninę rinką.

¹⁵ Ten pat, p. 8.

Pavyzdžiui, kai kurie mažmeninės prekybos tinklai turi savo parduotuves ir Latvijoje, ir Estijoje. Tai turėtų leisti labiau išnaudoti masto ekonomijos efektą.

Tyrimė reikėtų įvertinti, ar Lietuvos rinkoje konkurencija tarp prekybininkų yra pakankama. Didesnė konkurencija gali užtikrinti mažesnes kainas. Tačiau, pavyzdžiui, mažomis kainomis garsėjančio Vokietijos mažmeninės prekybos tinklo „Lidl“ atėjimas nepadėjo pernelyg sumažinti kainų, nes šis prekybos tinklas savo kainas ilgainiui pakoregavo maždaug pagal bendrąjį kainų lygį šalyje.

Lietuvos mažmeninės prekybos rinka yra ganėtinai koncentruota. Šiuo metu 71 proc. rinkos dalinasi keturi didieji mažmeninės prekybos tinklai. Tačiau vien tai, kad keli prekybos tinklai užima dominuojančią padėtį rinkoje, dar nereiškia, kad yra pažeidžiamas Konkurencijos įstatymas. Tiesiog dominuojančios padėties prezumpcija numatyta tam, kad peržengus tam tikrą rinkos koncentracijos ribą, ūkio subjektai būtų vertinami dėl galimo piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi. Vieno mažmeninės prekybos subjekto didesnės nei 30 proc. rinkos kontroliavimas pats savaime nėra pažeidimas. Piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi atvejai numatyti Konkurencijos įstatymo 7 straipsnyje, t. y. tada, kai atliekami įvairūs veiksmai, kurie riboja ar gali riboti konkurenciją, nepagrįstai varžo kitų ūkio subjektų galimybes veikti rinkoje arba pažeidžia vartotojų interesus.

Be to, Konkurencijos taryba gali pradėti tyrimą dėl konkurencijos teisės pažeidimo naudojantis dominuojančia padėtimi, net jei ūkio subjektas ir neužima tiek procentų rinkos, kiek numatyta įstatymo 3 straipsnio 2 dalyje.¹⁶ Taip pat reikia įrodyti, kad ūkio subjektas užima dominuojančią padėtį, nes vien nustatytos rinkos dalies užėmimas savaime nereiškia dominavimo (straipsnio formuluotėje yra sąlyga „jei neįrodoma priešingai“). Tiesiog skirtumas, tas, jog kai yra viršijama nustatyta rinkos koncentracijos kartelė, įrodinėjimo našta yra perkeliama nuo Konkurencijos tarybos ant ūkio subjekto. Kitaip tariant, ne Konkurencijos taryba privalo įrodyti, kad ūkio subjektas užima dominuojančią padėtį, o ūkio subjektas privalo įrodyti, kad dominuojančios padėties jis neužima.

Šiuo metu objektyvių duomenų, kad yra piktnaudžiaujama dominuojančia padėtimi, pavyzdžiui, sudaromi karteliniai susitarimai dėl aukštesnių kainų palaikymo, tiesiogiai ar netiesiogiai primetinėjant nesąžiningas kainas, nėra. Tačiau tyrimė reikėtų įvertinti, kaip kainas veikia Lietuvos mažmeninės prekybos rinkos koncentracija, palyginti, kokia koncentracija yra kitose Baltijos šalyse.

Remiantis analizės išvadomis, tyrimė prašytume pateikti **rekomendacijas politikos formuotojams**, kokiomis priemonėmis būtų galima suvaldyti kainų kilimą ir kaip padidinti mažiausias pajamas gaunančių šalies gyventojų perkamąją galią. Kaip, be kita ko, vertintinos tokios priemonės, kaip antkainių būtiniausiems maisto produktams viešinimas, nurodant mažmeninės

¹⁶ Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymas Nr. VIII-1099.

prekybos tinklo antkainių procentais ir (ar) eurai ant prekės kainos etiketės, taip pat mažmeninės prekybos subjektų koncentracijos kartelės mažinimas?

Seimo nariai

Žygimantas Pavilionis

Laurynas Kasčiūnas